

KOMENTÁŘ: Proč šetřit na školství. A proč to není dobrý nápad – Daniel Münich

3. 11. 2023, 15:00 NOVINKY

Daniel Münich

Když přijde řeč na peníze a český vzdělávací systém, skoro vždy se ozve, co už jsme slyšeli mnohokrát. Třeba že na něj dáváme již tak hodně, že si vyšší výdaje s rozpočtem, jaký máme, nemůžeme dovolit, že by to šlo proti potřebě šetřit, že školství je neefektivní díra na peníze.

Na každém tom šprochu je sice pravdy trochu, ale s každým se pojí také obezlička, která ho staví na hlavu.

Ve veřejném prostoru se zabydlela informace, že Česko na vzdělávání vydává 5,1 procenta svého celkového hospodářského výkonu, tedy více, než činí unijní průměr, který dosahuje 4,8 procenta. V tom jsou ty obezličky hned dvě.

Zaprvé, uváděný údaj u nás zahrnuje i výdaje na školský výzkum, který se započítávat nemá. Bez nich by zde skutečný podíl dosahoval přesně evropského průměru.

Když půjdeme do detailu, předškolní a první stupeň základních škol v Česku spolykají 1,3 procenta (unijní průměr je 1,7), druhý stupeň základních škol a školy střední 2,3 procenta (proti 1,8) a vysoké školství 0,7 procenta (versus 0,8).

Předchozí věta je psaná v minulém čase záměrně, protože uvádí údaje za rok 2021. Čerstvější evropští statistici dosud nezveřejnili.

A tím se dostáváme k druhé obezličce. V letech 2020 a 2021 totiž dosáhl podíl toho, co Česko vynakládalo na vzdělávání, historického rekordu. Od té doby to jde z kopce. Ze zmiňovaného unijního průměru na zhruba jen 4,3 procenta. Růst českých výdajů totiž za růstem nominálního hrubého domácího produktu výrazně zaostával.

Ministerstvo školství má sice dle návrhu státního rozpočtu v příštím roce dostat o zhruba 4 miliardy korun navíc. To ale i v nominálních hodnotách představuje nárůst jen o půldruhého procenta.

Za bernou minci je však třeba vzít buď růst v reálných hodnotách, nebo vůči nominálnímu hrubému domácímu produktu. A z takového úhlu pohledu zjistíme, že školství dostane naopak méně. Již potřetí za sebou.

Zatímco jsme v letech 2022 a 2023 byli svědky výrazných růstů nominálního hospodářského výkonu (o 11,1 a 8,8 procenta), školské výdaje rostly pouze o 5,4 a 6,7 procenta. Jejich podíl na hrubém domácím produktu tak v rámci sedmadvacítky znovu klesl do hlubokého podprůměru, kde jsme se potáceli až do roku 2017.

Zdejší vzdělávací systém samozřejmě vykazuje mnoho neefektivního. Ale to i všechny ostatní systémy na světě. V tomto ohledu je ten český tak nějak průměrný. A dokonce se dá říci, že za to málo peněz, které jsme během posledních dvou dekad na vzdělávání vyčlenili, je zdejší školství nadprůměrně výkonné.

Stačí porovnat extrémně nízké české výdaje (v poměru k hrubému domácímu produktu) s průměrnými i nadprůměrnými výsledky zdejších žáků v mezinárodních porovnávacích testech, stále ještě nízkou míru předčasně ukončeného vzdělávání i vysoký podíl absolventů s alespoň střední školou v populaci.

Zvyšování efektivity je jistě žádoucí, jde ale o běh na dlouhou trať a nepříjemně nízký podíl školských výdajů na hospodářském výkonu země tím nezvýšíme ani o promile. Pouštění žilou prostě ještě žádnému vzdělávacímu systému nepomohlo.

Hlavní položkou školských výdajů jsou platy. Nejde zdaleka jen o učitele, ale zůstaňme u nich. V mezinárodním porovnání patřily relativní mzdy českých pedagogů až do roku 2018 k nejnižším v rámci 38 nejrozvinutějších zemí světa. Do roku 2021 sice výrazně narostly, unijního průměru ale ani tehdy nedosáhly. A od té doby opět rychle padají.

Že někomu dnes připadají učitelské platy vysoké, je dáno tím, že jsme si za ta léta zvykli na levné kantory. Vykoledovali jsme si za to však zestárlý, velmi feminizovaný učitelský sbor, obrovský nedostatek pedagogů v technických a přírodovědných oborech, prohlubování regionálních vzdělanostních nerovností a velké rozdíly v kvalitě práce mladších učitelů. Den po případném zvýšení platů kantoři samozřejmě lépe učit nezačnou. Atraktivní odměny jsou podmínkou lepší vzdělanosti, avšak pouze nutnou, nikoli postačující. Spoluurčují atraktivitu učitelské profese a zajišťují, aby o ni byl dostatečný zájem mezi nadanými mladými lidmi.

Dopady na vzdělávací výsledky bude ale samozřejmě možné zaznamenat až s odstupem dlouhých let či dekad. Když se budou relativní platy učitelů nadále snižovat, škody se vyjeví v plné síle až za dvacet či více let. Stejně tak dlouho trvá i jejich náprava.

V rámci evropské sedmadvacítky neplatí, že čím je země ekonomicky vyspělejší, tím vyšší procento z hrubého domácího produktu je schopna dávat na vzdělávání. Reálné výdaje jsou vždy věcí společenských a politických preferencí.

Nezanedbatelnou roli v tom hrají také soukromé peníze, které v některých státech tečou hlavně do vysokého školství, a ulevují tak veřejným rozpočtům. S tím však nemůžeme počítat u nás, kde jsme si školné zakázali. Je pravda, že Česko trápí rozpočtové schodky. Nijak za ně ale nemohou sumy, které vydáváme na vzdělávání. Jen považte, že mezi roky 2021 a 2024 narostou daňové příjmy eráru zhruba o třetinu (a to i bez započtení mimořádných berní). Výdaje ministerstva školství však stoupnou o pouhých 14 procent, což je nárůst méně než poloviční.

Nedostatek peněz ve státním rozpočtu tedy nezpůsobují jakési obří výdaje na veřejné vzdělávání, ale obrovské snížení daně z příjmu fyzických osob o zhruba 100 miliard korun ročně. To je ono slavné zrušení superhrubé mzdy. Bez něj by dnes pro školy bylo peněz dost.

Dokud pro nás budou nízké daně a díky tomu vyšší aktuální spotřeba větší prioritou než investice do budoucnosti – a dokud budou školské výdaje trvalou součástí konsolidace veřejných rozpočtů, můžeme na vizi Česka jako vzdělanostního centra Evropy zapomenout.

Škudlení na školském systému navíc časem podlomí i zdroje budoucího hospodářského růstu země. To problém s deficitem jen prohloubí.

(Autor je ekonom. Působí v Institutu pro demokracii a ekonomickou analýzu.)